

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛГЕ БИЛИМ БЕРҮҮ
МИНИСТРЛИГИ
РЕСПУБЛИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ БОРБОРУ**

**2015-2016-оқуу жылында кыргыз тили адабияты боюнча
4-5-7- класстар үчүн баскычтуу текшерүү экзамендерин, 9-класс үчүн
жыйынтыктоочу аттестацияны өткөрүү боюнча мугалимдерге методикалык
сунуштама**

Ташкент — 2016

ТҮШҮНҮК КАТ

Жалпы билим берүүчү мектептердин башталгыч баскычын (IV, VII класс) классын бүтүрүүчү окуучулар диктант түрүндө тапшырышат. Окуучулардын жазма иш жазуусу алардын окуган жана уккан материалдарын кара сөзгө айландыра алуусуна (психологиялык тосмону жеңүүгө) көмөк көрсөтөт, өз алдынча жана эркин, чыгармачылык менен ой жүгүртүүгө үйрөтөт.

Окуучулар жазган тексттин мазмуну алардын төрт жыл бою өздөштүргөн билим, көнүккөндүк жана тажрыйбаларын өз ичине камтып, жалпысынан окуучулардын сабаттуулугун арттыруу менен бирге, билим деңгээлин жогорулатууга, ой жүгүртүүсүн тереңдетүүгө өбөлгө түзүүсү зарыл. Бул максатта мугалимдер 4- класстын окуучуларына жалпы көлөмү 85-95 сөздөн ашпаган диктанттын үлгүлөрүн даярдашат жана ал мектептин методбирикмесинде талкууланып, жетекчи тарабынан бекитилет. Класстан-класска көчүрүү сыноолорун өткөрүү үчүн диктанттардын үлгүлөрү салынган конверттердин бири бир окуучу тарабынан тандап алынат жана диктанттын ошол темасы доскага жазып коюлат. Жардамчы колдонмо катары 1-4-класстар үчүн А.Юнусалиеванын 2009 жылда басылган «Диктанттар жыйнагынан», 5-9-класстар үчүн М.Темированын 2013 жылда басылган «Диктанттар жыйнагынан» жана 2013 жылда басмадан чыккан Кыргыз билим беруу академиясынын кызматкерлери филология илимдеринин доктору В М Мусаева А Сманбаев тузгон Жат жазуу учун тексттер жыйнагы жана Баяндама жургузуунун жолдору жана тексттер жыйнагы деген методикалык колдонмолордон пайдалануу сунуш кылынат. Диктанттын кайсы түрүнөн пайдалануу мугалимдин чыгармачыл мамилесине жараша тандалат. Диктантты баалоодо окуучулардын билими 5 балл менен бааланып, алар төмөнкү талаптардын негизинде текшерилет:

- I. Орфографиялык эрежелердин жана талаптардын негизинде жазуу.
- II. Сөз, сөз айкашы жана терминдерден туура, орундуу пайдалануу.
- III. Ташымалдоо эрежелерине амал кылуу

Муалим диктантты жогорудагы ар бир пункт боюнча текшерүүсү зарыл. Мында окуучудан төмөнкү шарттарга амал кылуу талап кылынат:

1. Грамматикалык каталарга жол бербөө.
 2. Тыныш белгилеринен туура пайдалануу.
 3. Стилдик жалпылыкка амал кылуу.
 4. Ташымалдоо эрежелерине амал кылуу.
 5. Таза жана сулуу жазуу.
- эгерде диктант катасыз жазылган болсо, жогорудагы шарттарга туура келсе 5 балл коюлат;

- эгерде диктантта 2 грамматикалык, эки пунктуациялык ката болсо, же 1 грамматикалык, 3 пунктуациялык ката же 4 пунктуациялык ката болсо 4 балл коюлат;
- эгерде диктантта 4 грамматикалык, 4 пунктуациялык, эе 3 грамматикалык, 5 пунктуациялык же 7 пунктуациялык ката болсо 3 балл коюлат;
- эгерде диктантта 7 грамматикалык, 7 пунктуациялык, же 6 грамматикалык, 8 пунктуациялык, же 5 грамматикалык, 9 пунктуациялык же 8 грамматикалык, 6 пунктуациялык ката болсо 2 балл коюлат;
- эгерде диктанттын катарлары жогорудагы 2 баллдык талаптардан көп болсо 1 балл коюлат.

Сунуш катары диктанттын төмөнкү үлгүлөрүн беребиз.

4-КЛАСС

Алтынайдын жазы

«Менин алгачкы беш көкүл жаштык чагымдын биринчи жазы ушул болду бекен... Жаздын көркү жылдагыдан башкачараактай туюлгансып, бөтөнчө биздин мектеп турган дөбөнүн үстүнөн теребелдин чар тарабы кең ачыла берди. Жогор жагы кырданган, көгала зоокалуу тоолордон баштап, жер кулачын кере, өйдөтөн төмөн карай токтото албай жүгүрүп бара жаткан сымал, каз чабытың канча жетсе, ошончо жибиген, көгүлтүр булоолуу талаа, учу көрүнбөгөн жылтылдаган суулар. Абаны солкулдата кишенеген жылкынын үнү алда кайдан созолоно угулуп, күмүштөнгөн булуттарды аралап, желе тарткан турналар, жүрөк чымырата опкоолжутуп, жер менен үн алышып, белгисиз алыс тарапка жол жүрүүгө чакырып жатышты...» (91 сөз)

КИМДИН БЕЛЕГИ ЖАКШЫ?

Бүгүн 8-март. Айнура апасын куттуктоо үчүн кандай белек даярдашын ойлоду. Ал апасынын сүрөтүн тартмак болду өйдүн төрүнө асып коюлган портретти алды. Ал апасынын портрети.

Айнура ак кагазга сүрөтүн тартмак. Ал кагазга апасынын сүрөтүн түшүрдү. Аны этияттап столдун астына жашырып койду.

Айнуранын иниси Максат да апасын кут-тукташ үчүн эжесине кеңеш салды. Айнура апасына кандай белек даярдаганын инисине айткан жок. Максат эжесинин белегин көргөн болчу. Ошондуктан ал сүрөткө рамка жасады.

Түштөн кийин Айнура апасына сүрөттү берип:

— Апаке, майрамыңыз кут болсун! — деди. Артынан Максат да өзүнүн белегин берип:

Апаке, сизди куттуктайм, — деди. Апасы: — Ыракмат, балдарым, — деди. (95 сөз)

КАЙРЫМДУУЛУК

Кары-картаңдар көчөдөн өтө албай, автобуска түшө албай жатса жардамдаш, колтуктап өткөрүп кой, батасын аласың.

Сыркоо, майып адамдар жардам сураса, байкамаксан болуп өтүп кетпе, каргышына каласың. Дароо көмөк көрсөт.

Көчөдө отурган жетим-жесир, бечара, кайырчыларды шылдыңдаба.

Ата-энеңдин, мугалимдин, улуулардын тилин ал, каяша айтпа. Өзүңдөн кичинекей бөбөктөр ыйлап атса, соорот. Бөбөктөрүңө, бир туугандарыңа, ата-энеңе кайрымдуу бол.

Жан-жаныбарларга, канаттууларга, ит, мышыктарга аягандык менен мамиле жаса, ыймандуу, кайрымдуу, боорукер, ак ниет бала болуп чоңой. Кайрымсыз адам катып калган ташка окшош. Ошондуктан, балдар, силер эч качан кайрымсыз болбогула! Эл силерди дайыма кайрымдуу, боорукер инсан катары бааласын. (95 сөз.)

5-КЛАСС АДАБИЯТ

Жалпы билим берүүчү мектептердин **V класс** окуучулары **адабият** предметинен класстан-класска көчүрүү боюнча баскычтуу текшерүү экзаменин оозеки тапшырышат. Мында окуучулар адабияттан жыл бою өздөштүргөн окуу материалдары жана буга чейинки чогулткан мектептик жана турмуштук тажрыйбаларына таянып билет суроолоруна жооп беришет. Экзамендин ар бир билети 2 суроодон турат жана алардын биринчиси окуучунун теориялык билимин сыноого, экинчиси негизинен адабият боюнча ээлеген тажрыйбасынын деңгээлин текшерүүгө багытталган.

Баалоонун критерийлери

Окуучулардын оозеки жооптору төмөнкү талаптардын негизинде бааланат:

1. Берилген жооптун тууралыгы жана толуктугу;
2. Суралган материалды окуучунун өзү түшүнгөндүгү жана пикирин мисал жана фактылар менен далилдей алуусу;
3. Так, конкреттүү түрдө жана токтолбой баяндап бере алуусу;

4. Чыгармагы жана анын каармандарына өзүнүн өз алдынча жана эркин пикирин билдире алуусу;
5. Чыгарманын окуяларын түшүндүрө жана иликтей алуусу, оозеки речинин ырааттуулугу.

Жооп берүүдө жогорудагы талаптардын ар бири толук аткарылса 1 балл, аткарылбаса 0 балл коюлат.

- эгерде окуучу берилген суроого толук жана катасыз жооп берсе, аларга мисал жана далилдер келтирсе, оозеки речи жакшы жана өз алдынча пикири болсо 5 балл коюлат;
- эгерде окуучу эки суроодон бирине толук жана катасыз жооп берип, 2-суроого 1-суроонун деңгээлинде жооп бере албаса, бирок 2-суроого мисал жана далилдер келтире алса, өз алдынча пикири болсо 4 балл коюлат;
- суроолорго тиешелүү түшүнүгү болсо, бирок аларга карата мисал жана далилдер келтире албаса, өз пикирин эркин билдире албаса 3 балл коюлат;
- суроолорго тиешелүү таптакыр түшүнүгү болбосо, өз пикирин эркин билдире албаса 2 балл коюлат;
- окуучунун жообу 2 баллдан төмөн болсо 1 балл коюлат.

Билет №1

1. Кыргыз эл жомокторунан кайсыларды билесиң?
2. «Жетим менен сыйкырчы» жомогунун автору ким?

Билет №2

1. Өзбек эл жөө жомокторунан кайсыларды билесиң?
2. «Акылдуу дыйкан» жомогун кыскача түшүндүрүп бер.

Билет №3

1. Дидактикалык чыгармалар деген эмне?
2. Өзүң окуган, уккан 10 макалды айтып бер.

Билет №4

1. Макал-лакаптар жөнүндө айтып бер.
2. «Суусамбыл» жомогуна талдоо жүргүз.

Билет №5

1. Табышмак менен жаңылмачтын пайдасы эмнеде деп ойлойсуң?
2. «Ийнелик менен киши» деген калпты жатка айтып бер.

Билет №6

1. Элдик эпикалык мурастардан санап бер.
2. Үч жаңылмач айт.

Билет №7

1. «Манас» эпосу кандай бөлүктөрдөн турат? Кенири айтып бер.
2. «Атадан жалгыз» калпын айтып бер.

Билет №8

1. Өткүр Хашимовдун өмүрү жана чыгармачылыгы. Анын «Түш» аңгемеси эмне жөнүндө?
2. Манастын бала чагынан үзүндү айт.

Билет №9

1. Аалы Токомбаев ким болгон?
2. «Жетим менен сыйкырчы» жомогун талдап бер.

Билет №10

1. Чыңгыз Айтматов ким?
2. Анын «Бугу Эне» жомогун талдап бер.

Билет №11

1. Аалы Токомбаевдин кайсы чыгармаларын билесиң?
2. Анын жомогунан үзүндү айтып бер.

Билет №12

1. Темиркул Үмөталиев ким болгон?
2. «Күч бирдикте» ырынан көркөм окуп бер.

Билет №13

1. Жалил Садыков ким болгон?
2. «Энелердин жүрөгү» ыры эмне жөнүндө? Айтып бер.

Билет №14

1. Молдо Кылыч Шамыркан уулу ким болгон?
2. «Зилзила» ыры эмне жөнүндө?

Билет №15

1. Ысак Шайбеков ким болгон?
2. Анын «Кайран эл» ырын жатка айтып бер.

Билет №16

1. Токтогул Сатылганов ким болгон?
2. Анын «Неге кечигет» деген ырын жатка айтып бер.

Билет №17

1. Сооронбай Жусуев ким?
2. «Алакан» ырынан үзүндү жаттап, көркөм айтып бер.

Билет №18

1. Касымалы Жантөшев ким болгон? Анын кандай чыгармалары бар?
2. «Атадан калган туяк» ангемесине талдоо жүргүз.

Билет №19

1. Захириддин Мухаммад Бабур—биздин мекендешибиз. Анын рубаилеринен жатка айтып бер.
2. «Карагул ботом» ырынан кандай жыйынтык чыгардын?

Билет №20

1. Касымалы Жантөшевдин «Чолпонбай» аттуу чыгармасы эмне жөнүндө?
2. Алыкул Осмоновдун «Кыргыз тоолору» ырын жатка айтып бер.

Билет №21

1. Жоомарт Бөкөнбаев ким болгон?
2. «Жылан менен бака» ырын көркөм окуп бер.

Билет №22

1. Алымкул деген ким? «Тоо эчки» ырын жатка айтып бер.
2. Сенин оюң боюнча мергенчилик кандай кесип?

Билет №23

1. Мидин Алыбаев эмне үчүн Ала-Тоону «Кереметтүү сен атасың-энесиң» деп айткан?
2. Ушул ырды жатка айтып бер.

Билет №24

1. Айбектин өмүрү жана чыгармачылыгы.
2. «Телибай тентек» чыгармасынан көркөм окуп бер.

Билет №25

1. Барпы Алыкулов ким болгон? Анын «Жакшы кыз» аттуу чыгармасын жатка айтып бер.
2. Алишер Навай жөнүндө айтып бер.

7-КЛАСС

БАКА ЖАЛБЫРАК

Чоң бака жалбыракты баарыбыз тааныйбыз. Ачык жашыл түстөгү бул өсүмдүк жалгыз аяк жолдордун боюнда, арыктын жээгинде, кокту-колоттордо, дегеле биз баскан жерлерде көп кездешет. Гүлдөө убагы май, июндан баштап, кеч күзгө чейин созулат.

Чоң бака жалбырактын орточо бака жалбырак жана тала бака жалбырагы деген сыяктуу бир туугандары бар. Бирок алар бири-биринен төмөнкүдөй белгилери боюнча айырмаланып турат. Мисалы: орточо жана талаа бака жалбырагынын түгү болот. Ал эми чоң бака жалбырактын түгү жок, жылмакай келет. Гүлдөгөндө бозомтук болуп гүлдөйт. Орточо бака жалбырактын гүлү болсо ачык гүлгүн келет.

Чоң бака жалбырактын ширеси, же жалбырактан жанчылып жасалган плактаглюцид деген дары, ошондой эле ашказан-ичеги ооруларына, ашказандын жана он эки эли ичегенин жарасын айыктыруу үчүн да пайдаланылат.

Бака жалбырактын дагы бир касиети ичине ириң толгон шишик жерди соруп, ириңин чыгарат.

(122 сөз)

ТАЖ МАХАЛ

Асманды кара булуттар каптап, жаандуу күндөр келди. Таж Махалдын төбөсүнөн бир нече ылайланган тамчылар Арзуман–Банунун жайына тыпылдады. Бул окуяны шах Жаханга билдиришти. Падыша тезинен Исаны чакыртты. Тамчы тууралуу кабарды угуп, уста кебелип да койгон жок.

- Ачууланба, дүйнөнүн тиреги! Сенин Арзуман-Бануга болгон махабатың көзүңдү көр кылды. Сен ошол махабатыңды түбөлүккө сактап калыш үчүн Таж-Махалды салдырдың. Бирок сенин сүйүүң керт башың үчүн жаралган сүйүү болгондуктан, сулуулукка шек келтирди. Кекирейип бой көтөрүүнүн илдет оорусу сени чексиз курчап алгандыктан, жер жүзүндө Таж-Махалдан ашкан эч нерсе жаралбасын ойлодуң. Зулумдун колуна тийген сулуулук гүлдөй соолуп жок болорун билбейсиңби. Мен аны аман сактап калайын дегем. Мен ал үчүн колдорумду бердим.

(104 сөз)

МАКАЛ

Макал-тээ байыркы ата-бабадан берки келаткан курч, уккулуктуу, таасын, учкул, таасирдүү жана куюлушкан нуска кеп. Анда жүйө да,

акылгөйлүк да бар. Алар кулак курчун кандырган кара жаак , жез таңдай чечендерге , ырды көнөктөп төккөн ырчыларга , саймедирген санжырачыларга гана тиешелүү эмес. Ал баарынан мурда , карапайым калктын ар бир кулунуна, ошолордун ичинде кеп , сөздү дилгирлик менен үйрөнүп жаткан сага да таандык. Макалдар –бул сенин арка-жөлөгүң, таянычың. Аны колдонгондо бабырап көп сөйлөөдөн кутуласың, кыска, бирок нуска, бутага дал тийген таасын, курч сөздүн ээси болосуң, майектешинди жүйөгө жыгасың, ошол эле учурда жыгыла билген нарктуулукту да боюңа сиңиресиң.

Макалдар –калктын акыл казынасы. Андан ар бир атуул чөмүчтөп сүзүп алып , урунууга тийиш. Бул кааласаң да , каалабасаң да аткарылчу жумуш. Сенин жарандык парзың. (120сөз)

ТООЛУКТАГЫ АЛААМАТ

Биз, адамдар, баарын билебиз, баарын сезип турабыз дегенибиз менен, табигый кырсыкты алдын ала байкоо, сезүү жагынан макулук айбанаттарга жетпейт экенбиз.

Августтагы жер титирөө болгон учурда айылда эс алууда болчумун. Жайлоонун леп-леп жорткон түндүн салкын абасы кандай?! Жымындаган жылдыздуу асман. Боз үй. Бырт-бырт кепшеген короодо койлор. Тынчтыкты бузуп, жайытта жылкылар алыс кетпей күтүрөп, үн алыша шаңгырап, кишенейт. Иттер кооптоно бырс-бырс үрүп, кээде беймарал улуп калышат. Уйдун тушунда жыгач жашиктеги короз-тооктордун күн ортосунда чукулдашканын, жөжөлөрдүн тынымсыз чыйпылдашканын келгени туйган эмес элем.

Ошентип, ал түн өтүп, тоодо күндөгүдөй эле күн балбылдап чыгып, кадимкидей эле тиричилик башталды. Аңгыча кулак-мээни жарган «дүң» эткен жарылуу болуп, биз мына азыр эле жер астына түшүп кете тургансып, чарт-чурт эткен алаамат башталды.

Жер Эне тим эле безгек болгон немедей улуп-уңшуп, калч-калч этип калтырап-титиреп жатты. (130 сөз.)

Жалпы билим берүүчү мектептерде кыргыз тили жана адабияты предметинен **9-класстын** бүтүрүүчүлөрү кыргыз тили жана адабият предметтеринен баяндама (изложение) жазышат.

Баштап берүү жолу менен баяндама жазууда башталышы берилген окуяны окуучулар өз алдынча жана чыгармачыл түрдө улантышып, аны толук окуя абалына келтиришет. Жогоруда белгиленгендей, кыргыз тилин окутуунун алдына коюлган социалдык буюртма окуучуну ой жүгүртүүгө, пикирлөөгө, башкалардын оюн түшүнүүгө жана ушул пикирдин натыйжасын оозеки жана жазма түрдө сабаттуу баяндай алууга, тактап айтканда, коммуникативдик сабаттуулукту өнүктүрүүгө үйрөтүүдөн турат.

Кыргыз тилин окутуунун натыйжасында окуучулар өздөштүргөн билим, көнүккөндүк жана тажрыйбалар үч параметрлүү стандарттык көрсөткүчтөрдүн негизинде текшерилет жана аныкталат.

Булардын ичинде ойду жазма түрдө баяндоо тажрыйбасы (бүткөн ой чагылдырылган текст) татаал жараян болуп, кыргыз тилин окутуунун максаты ушул параметрде чогулган. Окуучунун кыргыз тилин окуучу жараянында өздөштүргөн көнүккөндүк жана тажрыйбалары ал жараткан текстте көрүнөт. 9-класста негизги көрсөткүч ойду логикалык ырааттуулукта кыргыз тилинин кең мүмкүнчүлүк-төрүнөн пайдаланган түрдө бир кылка жана туура баяндай алуу тажрыйбасы, баяндалып жаткан ойго таандык болгон тармак боюнча окуучунун билимдеринин кең жана тереңдиги, түзгөн текстинин орфографиялык (орфоэпиялык), стилистикалык сабаттуулук даражасы менен белгиленет. Ошондуктан IX класстын бүтүрүүчүлөрү кыргыз тили предметинен жыйынтыктоочу аттестацияда чыгармачыл баяндама жазышат.

Чыгармачыл баян билим берүүдө баяндаманын татаал түрлөрүнөн бири. Чыгармачыл баян тандалган тексттин мазмунуна окуучунун чыгармачыл мамилеси боюнча баяндаманын башка түрлөрүнөн айырмаланат. Чыгармачыл баян окуучуларды тандалган тексттин көркөмдүк жактан так жана бышык, логикалык жактан ырааттуу, коомдук турмуш жана реалдуулук менен байланышкан түрдө ачып берүүгө, өз алдынча чыгармачыл ой жүгүртүүгө, кыргыз тилинин бай түшүндүрмө каражаттарынан өнүмдүү пайдаланууга үйрөтүү, жазма кеп тажрыйбаларын калыптандыруу жана сабаттуулук даражасын арттыруу, бул жааттагы билим, көнүккөндүк жана тажрыйбаларын аныктоо максатында жазылат.

Чыгармачыл баяндамада көбүрөөк көркөм, руханий-агартуу маселелери, коомдук жана саясий турмуш, илим жана техника жаңылыктары, предметтер аралык байланыш жөнүндөгү темалар жарытылат.

Окуучулар баяндаманын төмөнкүчө түрлөрүнөн пайдаланып чыгармачыл баян жазышат.

- Текстке көркөм сүрөттөө каражаттарын киргизүү аркылуу чыгармачыл баян жазуу
- Баштап берилген текстти өз ой-пикирлеринин негизинде улантуу
- Тексттеги каармандын атын өзгөртүп чыгармачыл баян жазуу
- Грамматикалык тапшырмалуу чыгармачыл баян

Чыгармачыл баян жазуу жараянында окуучулар төмөнкүлөргө көңүл буруулары зарыл:

- тексттин мазмун-маанисин терең түшүнүүсү, эмне жөнүндө жазуу керектигин билүүсү;
- тексттин темасына байланыштуу маалыматтарды эстеп калуусу;
- тексттин планын (жөнөкөй) түзүүсү;
- пландын жардамында негизги ойду так, удаалаш баяндалуусуна жетишүү;
- тексттеги окуя-кубулуштарды өз бетинче иликтеген абалда жарытуусу;
- темага тиешелүү өзүнүн эркин ой-пикирлерин жазууга жетишүүсү;

- сүйлөмдөрдү түзүүдө стилистикалык бир кылкалыкка, орфографиялык сабаттуулукка көңүл буруусу;
- чыгармачыл баяндын каралама нускасы даяр болгондон соң, аны кайра окуп чыгуусу;
- даяр болгон жазма ишти акка көчүрүүсү.

Баяндаманын тексттери 3 вариантта даярдалат. Ар бир вариантта бирден текст болуп, ар бир текст менен бирге чыгармачыл баян жазуунун бир түрүнүн негизинде тапшырма берилет. Бир окуучу 3 варианттан (конверттен) бирин тандап алат. Тандап алынган конверттеги тексттин темасы доскага жазып коюлат. Чыгармачыл баяндама үчүн берилген тапшырма да доскага жазып коюлат. Мугалим тарабынан чыгармачыл баяндаманын тексти бир (зарылдыгына карай эки) жолу окуп угузулат. Окуучулар уккан тексти боюнча берилген тапшырманын негизинде чыгармачыл баян жазышат. Чыгармачыл баяндын көлөмү жок дегенде 3,5 (үч жарым бет) бет болушу керек. **Чыгармачыл баян жазуу үчүн 2 астрономиялык саат берилет.** Чыгармачыл баяндын тексттери мугалим тарабынан тандалат жана мектеп методикалык бирикмесинде талкууланып, ажыратып алынат. Андан соң ажыратып алынган материалдар мектеп дирекциясы тарабынан бекитилет.

Жалпы билим берүүчү мектептердин IX класстарында окуучу-лардын билиминин даярдык даражасын баалоонун рейтинг системасы боюнча чыгармачыл баян төмөнкү жалпылаштырылган БКТ элементтеринин негизинде текшерилет жана бааланат:

- Баяндын текстинин пландын негизинде толук жана ырааттуу жарытылгандыгы –1,5 балл;
 - Сөз, сүйлөм жана фразеологиялык түшүнүктөрдүн орундуу колдонулгандыгы — 1 балл;
 - тексттин кошумча идея жана пикирлер менен толукталгандыгы – 0,5 балл;
 - өз алдынча жана чыгармачыл баяндалгандыгы- 1 балл;
 - орфографиясы жана тыныш белгилеринин туура коюлгандыгы — 0,5 балл;
 - стилистикасы жана жазуусунун талап даражасында экендиги — 0,5 балл;
- Баллдар жыйынтыкталып, орточо балл чыгарылат.

Чыгармачыл баян үчүн тексттерден үлгү

САГЫНБАЙ МАНАСЧЫ МЕНЕН ИБРАЙЫМ АБДУРАКМАНОВ

Сагынбай манасчы менен бирге жүрүп, андан 400 басма табак жазган Ибрайым Абдыракманов айтат:

Мен ар убак эле: «Маке, мага Манасты көрсөтүңүзчү» - дей бердим. Кыштын башталыш айы эле, Нарында бирөөнүн үйүндө жазып жатабыз. Сагынбай: «Сен бала көп эле өтүнүп калдың, бүгүнкү түнү бирдеме байкайсың» деген. Түн жарымы оогон кезде үйдүн ичи өзүнөн өзү кыймылдагансып, калдыр-күлдүр боло берди. Мен жерден башымды албай жаза бердим. Кулагыма бирөөлөрдүн добушу

угулгансып, көзүмө элес-булас бирдеме көрүнгөнсүй берди. Аңгыча эле Сагынбай: «Молдоке, тетиги терезе жакты карачы» деди, мен таң атканга чейин жаздым, Сагынбай да талыкпай айта берди.

Таң атканда сыртка чыксам кар жаап коюптур. Терезенин алдын карасам эшектин төрт аягынын изинен башка эч нерсе жок... Кийин дагы бир күнү жазып жатабыз. Түн жарымы ооп калган. Сагынбай мени улам-улам карап эле бирдемеге белги кылгандай болот. Анысына түшүнө албай жаза бердим.

Ал күнкү ишибиз бүткөн соң Сагынбай: «Сен бая бирдемени билдинби?»- деди, жок жесем: «балалыгың да, сенин артыңда Манас, Алмамбет, Чубак, Сыргак, Бакай келип турду. Алар сенин жазуунду мактагандай белгиде турушту» - деп күлүмсүрөдү. Кийин ойлосом, чын эле артымда бирдеме тургансыгандай байкалган.

171 с

М.Темирова. «Диктанттар жыйнагынан»

Тапшырма-эскертүү: «МАНАС» эпосу тууралуу билгендерин дагы кошуп баяндаса болот.

НАН

Дароо эле катуу кагазына жете түшкөн папиросуна чырт эттире тиш арасынан түкүргөн Жаныбек бут арасынан ылдый чертип жиберди. Өзү эмнегедир, жаш балачасынан анын кайда барып түшөөрүнө көз салды. Үстүн жука топурак каптаган тегерек нерсенин үстүнө барып бир тийгенде гана папиристун күлгө айланган жагы үзүлүп кетти. «Тегерек нерсе эмне болду. Кичинебизде апам бизге аш куюп берчү кара аяк эмеспи? Аякка окшобойт. Тээ тамдын төбөсүнөн түшкөн кесектин калдырканы бекен?..». кандайдыр-бир сезим Жаныбектин жүрөгүн жанып өттү: Нан!.. Баягы нан!..

Муунган кишидей анын добушу каргылданып чыкты. Додолонгон топурактын үстүнө тик секирген Жаныбек алигини кош колдоп ала койду да, бетиндеги топуракты үйлөп жиберип, бооруна кысты. Чын эле нан экен!..

«Муну Айсалкын жеңем кантип унутуп койду? Бул үйдүн какыр-чикирин өзү баш болуп жыйнаштырбады беле? Кантип нанды унутуп калды? Же «ырымдалганы менен не пайда берди, андан көрө топурак алдында тапталып калганы артык эмеспи» – деп атайлап таштады бекен? Андай болууга тийиш эмес эле. Далай жылдан бери ушул үйдүн шыбында ак калтага илинип турчу бу нанды бапестеп, бетин жөргөмүштүн желесине бастырбай, маңар байлатпай апам өлгөндөн бери сактап келаткан өзү эмес беле»

Бу нанды Бүбүш апа өзү жаап, өз колу менен биринчи жолу тун баласы Сарымсак кан майданга жөнөп жатканда ат жалына сунган: «Четинен тиштеп кой, балам! Ылайым туз-насибиң өз үйүңдөн буюрсун!»

Жаныбек азыр бооруна кысып турган нандын четинен үч жери кетилген. Анын экөө улуу агаларынын тиши тийген жер. Үчүнчүсү – өзүнүкү.

Агалары менен энесинин ал эстелиги бут астында тепселип калганын көргөн Жаныбектин каңырыгы түтөй түштү: апасынын, уялаштарынын жыты ушул нанда сакталып калгандай аны бетине кармап жыттай берди эле, көз жашы чандуу

жүзүнөн төмөн көздөй из салды. Ушул кезде нары жактан суу ичип чыккан Жеңишбек агасынын тиги абалын көрүп селт этти...

Эки жарым айдан кийин ак калтага салынган нан жаңы үйдүн шыбынан к кайра орун алды 293 сөз.

Эск.: Окуучулар нан тууралуу уккан, билгендерин, жеке түшүнүктөрүн кеңири баяндасын.

ЭНЕЛИК СЕЗИМ

Коңшунун ити күчүктөдү. Ээси кейип жаткандыгын көрүп, жанына бардым.

– Жакшы ит. Бирок беш күчүгү тең ургаачы экен. Бири эркек болсочу. Дөбөттүү болот элем.

– Өкүнбөңүз. Эмдиги жылы эркек күчүк тууйт! – дедим билгендей.

– Ургаачы итти багып алганды адамдар аз каалашат. Бул күчүктөрдү кайда алып барам эми.

– Ургаачы ит короочу келет. Алышат, – деп көңүлүн улап койдум.

– Сууга чөктүрөмүн. Убарасы көп, – деп коңшум кобурады.

Аз күн өтпөй байкуш иттин шордуу болуп жүргөнүн көрдүм. Деле ит каадасы жок. Көздөрү кейиштүү. Кебетеси аянычтуу. Демейдеги типтик кулагы шалпыйып, эндирейт.

– Ит жаны менен күчүктөрүнө ушунча кайгырды ээ?! – деп жаным ачыды.

Эртесинде эле өзүнөн өзү бакылдап, алда немеге кубанган, таң калган кошунанын үнү чыгып жатты. Мен ишимди токтотуп, коңшумдан сурадым:

– Сиз эмнеге кубанып, эмнеге таң калып жатасыз?

Коңшум бакылдап:

– Келип көрүңүз. Кызык иш бар. Сиз да таң каласыз! – деди. Басып бардым.

– Коёндун бөжөктөрү жок. Издесем, алар мына! – деп иттин уясын көрсөттү.

Карасам жаш бөжөктөрдү бооруна имерип ит жатат. Кечээкидей шордуу эмес. Көздөрү жалжылдайт.

«Мына көргүлө. Мен балалуу болдум!» дейби же «Бул балдарыма тийбегиле!» дегениби. Бизге тымызын караса, саргылт көздөрү жалынычтуудай. Дене бою жазылып, көшүлүңкү.

Бөжөйгөн бөжөктөр боорунда тынч...

180 сөз

М.Темирова. «Диктанттар жыйнагынан»

Эск.: Мында энелик сезим адамдарга да, жаныбарларга да бирдей таандык экени эскерилсин.

Республикалык билим берүү борбору
методисти
Мерген ПАРПИЕВ

0

